

Tudományos élet.

Borsszem Jankó. — Az ómagyar Máriasisiralom rejtelmek. — Középkori magyar oklevéljegyzék. — Károlyi Árpád.

A Magyar Nyelvtudományi Társaságban a klasszikai tanulmányairól és vallástörténeti módszeréről ismert Kerényi Károly tartott érdekes előadást az árpádkori személynevek egy csoportjáról. Az Árpád, Borsod, Buzád, Somod (Somogy) nevekről eddig is tudott dolog volt, hogy azok egyes növénymagok kicsinyítő képzővel ellátott alakjai. Kerényi a névadásnak ezt a módját összehasonlító etnológiai alapon magyarázza. Kiemeli, hogy a primitív néphitben — legteljesebb alakban az ausztráliai és afrikai népeknél — a magzatot a szemes növénymaggal azonosítják, sőt egyes népek a generatio tényét is a magnyeléssel kapcsolják össze. A magyar mesékben almát, a tót alakokban borsószemet nyel az asszony, ki Borsszem, illetve Babszem Jankó anyja lesz. Feltűnő ennek a néphiedelemnek a rómaiak hitvilágával való hasonlósága is. Itt is a lakodalmi nép magokkal dobálja meg a fiatal házaspárt és a Granius, Fabius (faba = bab) családnevek pontosan megfelelnek a magyar Buzád-, Borsod-féle nevek alkotásmódjának. Egyes afrikai népeknél a házaselet azzal kezdődik, hogy az asszony a férfitől ételt, főleg gyümölcsöt fogad el. Úgy látszik, hogy a «zabi gyerek» elnevezés is eredetileg nem zabban talált gyerek, mint a mai magyarázat tartja, hanem olyan kifejezés, melyben eredetileg komolyan, később tréfásan a zabszemevésnek tulajdonítják a paternitást. Kerényi még Álmosnak legrégebbi *Almus* alakját is az almából magyarázza a fentebb em-

lített módszerrel, de ez ellen a feltevés ellen már komoly nyelvtörténeti argumentumok szólnak.

*

A magyar közönség először a Napkelet hasábjain olvashatta a hét évvel ezelőtt felfedezett ómagyar Máriasisiralom szövegét. Ennek a valószínűleg Anjou-korbéli első verses magyar nyelvemléknek a szövegében számos homályos passzus akad, melyet még a mellé állított latin forrás ismeretével sem sikerült kielégítő módon magyarázni. Mészöly Gedeon most az Akadémiában bemutatott tanulmányában a legnehezebb fordulatok, szavak igen nagy leleményre valló magyarázatát adja. A sokat vitatott sorral: a «sirolmol sepedik»-kel kapcsolatban más Mária-siralomból merített analógiák segítségével rámutat arra, hogy az a régi «szepeg» értelmének felel meg, a szepegés ugyanis régen hangos jajgatást jelentett. Megoldja az eddig megoldatlan szakot is: «Tüled válnum de nüm valállal, hul így kínzással, fiom halállal», ami szerinte a latin szöveg figyelmes tanulmányozása után mai magyarsággal következőképen hangzik: «Tüled válnom kell, de nem boldogsággal (t. i. abban a reményben, hogy találkozzunk), mert hiszen most kínzatol fiam, halállal». Mészöly megoldásai azért hatnak meggyőzően, mert a nyelvtörténeten kívül a stílustörténetet is figyelembe veszi.

*

A Néprajzi Társaságban Madarassy László a bükki fafaragó népiparról tartott előadást és szomorúan láttuk, hogy az etnográfus ezúttal is lélekharangot húzott: egy régi és ősi iparág pusztulásáról számolhatott csak be a tárgyi néprajz kiváló ismerője. Legtöbb helyen már csak a padláson lehet megtalálni a régi fafaragó szerszámokat, melyeknek olykor még a nevét is elfelejtette az újabb nemzedék. Másutt forgalmi adóellenőrt sejtve a gyűjtőben, egy híres öreg orsófaragómester még azt is letagadta, hogy valaha orsót látott. A borsodi Cserépfaluban van még némi maradványa a valamikor virágzó fafaragásnak; itt még akad egy-két mester, ki sajátosan eredeti faragószékén egyszerű vagy diszes jármot, facsészét, orsót, guzsalyt, borotvakést, mángorlólapickát tud készíteni. A magyar háziipar kedvelői talán a fafaragókért is tehetnének valamit; hiszen népi himzés dolgában oly szép eredményeket értek el . . .

*

A Magyar Tudományos Akadémia nemrégiben adta ki Szentpétery Imre ú. n. oklevéregestáinak (I. kötet) utolsó füzetét. Laikus számára nem sokat mond ez a kiadvány, de a középkor történésze, a régi magyar nyelv kutatója nagy megkönnyebbüléssel forgatja az *Árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzékét*. Végre kezében van az árpádkori oklevelek teljes és hiteles leltára; nem verejtek munkával, sokszor egy életen át tartó lassú és türelmes gyűjtés, oklevélgyűjtemények és szakfolyóiratok feldolgozása árán kell ezután önmagának összeállítania azt a jegyzéket, mely nélkül sem alapos munka nem végezhető, sem megbízható eredmények le nem vonhatók. Az okleveles középkori anyag fontossága a modern történeti kutatás szempontjából nőttön nő s ha a politikai és művelődéstörténeti tanulmányokban már eddig is nagy szerepet

játszott, a nyelvészet csak újabban kezdte kutatásaiba bevonnai, míg több más történeti disciplina, mint pl. a jogtörténet csak igen töredékesen vette figyelembe. Szentpétery kiadványa után már senki sincs felmentve az oklevélananyag ismerete alól: az utalások és kritikai megjegyzések segítségével, melyek a magyar oklevélananyag legalaposabb ismerőjétől származnak, az iskolázott tudós könnyűszerrel aknázhatja ki középkori történeti ismereteink legértékesebb, mert legmegbízhatóbb forrásait, az okleveleket.

*

Ugyancsak az Akadémia kiadásában, a könyvkiadó vállalat jól ismert sorozatában jelentek meg legújabbán Károlyi Árpád összegyűjtött tanulmányai. Kevés tudósnak jár ki életében, hogy szétszórtan megjelent tanulmányait egy kötetben *újra* kiadják, ha csak ezt a maga költségére meg nem teszi. Károlyi Árpád megérdemelte, hogy vele kivételt tegyenek, mert ő bizonyos tekintetben a magyar történetírás klasszikusa, az idősebb generáció legműveltebb tagja, kinek stílusa is bizonyos klasszikus tömörséget árul el. Tanulmányait az teszi értékesé, hogy ő mint a volt közös külügyminisztériumi levéltár igazgatója, ki a bécsi okleveles anyagot jól ismerte és feldolgozta, számos fontos történeti kérdést egészen eredeti megvilágításba tudott helyezni. Így az 1604. évi XXII. artikulusról, mely a protestánsok elleni mozgalom megindítója volt, az élt a köztudatban, hogy azt Forgács Ferenc vétette be a törvénycikkek közé. Károlyi Árpád az eredeti okmányok alapján megállapította, hogy az artikulust Mátyás főherceg ösztönzésére az udvar egyik obskurus fogalmazója: Himmelreich Tiburtius szúrta bele a törvénybe, miáltal sok szerencsétlenségnek és huzavonának lett okozója. Bocskay, Thurzó György, Bethlen Gábor, Thököly Imre alakjai is erős re-

liebben emelkednek ki Károly Árpád tanulmányaiból. Érdeklődése inkább a politikai történetnek szól, különös érzékkel kezeli az alkotmányjogi problémákat. Józan, világos történelmi látása az ő fiatal korában — Thaly romantikus antihisztorizmusának kora — elég ritka adomány s érdekes látni, mily örömmel ragad ki olykor ő, a kálvinista liberális nemzedék előkelő képviselője, ismeretlen katolikus nagyságokat a feledés homályából és mutat rá történelmi fontosságukra: éreztetve mintegy, hogy a történész számára a felekezeti szempont veszedelmes impedimentum. Ő állapította meg először — s ez újból elfogulatlanságának bizonyítéka — hogy a protestáns vallás tanai «a cujus regio, illius religio hallgatag elismert, érvényben volt elvénél fogva» terjedtek el (170. lap). Korának liberális történetsszemlélete

inkább érdeklődési körén érezhető, mely a nemzeti ellenállás és a köz- és alkotmányjogi harcok korára szorítkozik. Az árpádkori társadalom szervezetéről írott tanulmánya pedig azt bizonyítja, hogy a középkor tanulmányozásában is jellemezte Károlyi Árpádot a korszerű történettudományi szempontoknak a magyar történelemre való alkalmazása. Sajnos, nem adatott meg neki, hogy egyetemi tanszéken új történészgenerációkat európai látásra neveljen: a magyar történetírásnak, mely a múlt század végén határozott dekadenciában volt, nagy szüksége lett volna úgy európai színvonalára, mint ellenállhatatlan melegségű, nyíltszívű és tisztalelkű jellemére és ebből fakadó nagy tekintélyére, mely így, a bécsi távolból csak korlátozottan érvényesülhetett.

Eckhardt Sándor.

Színházi szemle.

A Nemzeti Színház Kisfaludy-ünnepe.

A Kérők felújítása és Voinovich alkalmi játéka.

Ha a színház «kegyeleti» előadást akar rendezni s a multnak áldozni: a maga hivatásával kerül szembe, mely a megjelenítésnél egyéb nem lehet. Kisfaludy Károly halálának centenáriuma sem szolgálhatott alkalmul arra, hogy azon illetődjünk meg: szép-apáink költője immár száz éve halott; abból is annak kellett kiderülnie, hogy ez a jószemű, meleg, magyar kedélyű költő a színpadon mindmáig él. A Nemzeti Színház lelkes munkájából ki is derült. Budapest legjobb közönsége olyan őszinte naivsággal élvezte végig *A kérők* ártatlan komédiáját, mintha nem is a világháború után élne, hanem valamikor Napoleon hadjáratai táján. Gyönyörködött a kacsalábon forgó színpad verőfényes biedermeier képeiben, viharos tappsal

honorálta az «élő színlap» kedves ötletét, mely a karakterekhez szabott táncfigurákban vonultatta el a függöny előtt a játék valamennyi szereplőjét s azután csupa-jóakarát izgulással kísérte a bonyolultnak nem igen mondható bonyodalmakat. Ezeket a színház legjobb «magyaros» művészei pergették le: a veszélytelenül mennydörgő Kürti József, a tűzről pattant Somogyi Erzsi, a komikumon át igaz magyar fidelitást éreztető Kiss Ferenc, a finom izléssel aggszíveskedő Kiss Irén s a szilvóriumzamatú Bartos Gyula. Ághy Erzsi meg Harasztos a holdvilágos oldalon jeleskedett; Pethes Sándor pedig Szélházyjával azt a típust mutogatta, melyet azután Széchenyi a Nemzeti Kaszinóval igyekezett jobb belátásra bírni.

A kérők Kisfaludynak vígjátékírói elsőszülöttje, kezdetlegesebb és vértelenebb a *Csalódások*-nál. De azért könnyű kotzebuei szövetéből máig